

הנחיות אסטראטגיות בספר יהושע

ספר יהושע אינו נותן דעתו הרבה לענייני אסטראטגיה, אף-על-פי שהוא ספר המלחמות שבמקרא. פרט לכיבוש העי (פרק ח) אינך מוצא שום תיאור שיטתי של תכסיסים או תכנית אסטראטגית. אופיינית הפרופורציה הפנימית המופלאה של תיאור הכיבוש. הנה לכיבוש דרום הארץ הקדיש הכתוב חמישה פרקים גדולים (ו-י, ופרק י בלבד עשוי 43 פסוקים), ואילו לכיבוש הצפון — 15 פסוקים בלבד (יא, א-טו), אף-על-פי שמבחינה אסטראטגית גרידא היתה הדברת הצפון מבצע ראוי לתשומת לב הרבה יותר. הן היישוב הכנעני בצפון היה עשיר ומפותח וחמוש יותר מבדרום¹ (פרט לשוכני החוף שאינם עניין לפרשת הכיבוש). יושבי הצפון יצאו להילחם ב"סוס ורכב רב מאד" (יא, ד), כלומר בנושק היעיל והמשוכלל ביותר של התקופה, נשק שלא היה ברשותם של ישראל. ואף-על-פי-כן, קיצר מאוד הכתוב בתיאור המערכה נגד הצפון, ואילו במערכת הדרום האריך.

אמור מעתה: לא הגורם האסטראטגי הכלכלי המדיני קבע את דמות הספר, כי אם עניינים שבאידיאולוגיה נבואית² ובמסורת אבות המייחסים חשיבות יתרה לדרום הארץ דווקא.³

- 1 עיין, למשל: ב' מייזלר (מזר), תולדות ארץ ישראל מהימים הקדומים ביותר עד זמננו, כרך א, ת"א תרצ"ח, בפרק "ימות הכנעני", עמ' 108 ואילך; ובדברי אולברייט במבוא לספר: G. E. Wright, *The Westminister Historical Atlas to the Bible*, Philadelphia 1945, p. 34 וכן: W. F. Albright, *The Archeology of Palestine and the Bible*, New York 1931, p. 94. והדברים ידועים.
- 2 עיין במאמרי "פרשת אהוד בן גרא", עיונים בספר שופטים, ירושלים תשכ"ו, עמ' 403-434, שם הוכחתי כי המקרא מקצר ומאריך בעובדות ריאליות לפי צרכיו האידיאולוגיים, וכי ענייני אמונות ודעות הן בדרך-כלל העיקר.
- 3 הדבר ניכר היטב גם ביתר חלקי ספר יהושע, ובייחוד בפרקי החלוקה. גבולות יהודה (פרק טו) ובנימין (פרק יח) נקבעו בפרטות ובשלמות מארבע רוחות העולם. הגבול הצפוני של יהודה שנקבע בפרטות ב-טו, ה-יא חוזר ונשנה כולו ב-יח, טו-יט בתורת קו הגבול הדרומי של בנימין. והוא הדין לקו הגבול שבין בנימין לאפרים (טז, א-ג; יח, יב-יג). לעומת זאת, מתוארים גבולותיהם של שבטי הצפון למקוטעין, ואין לעמוד עליהם אלא תוך עבודת צירוף והשוואה מייגעת (פרק יט). רשימות המקומות של יהודה (טו, כ ואילך) ובנימין (יח, סא ואילך) מלאות וערוכות לפי חבלים ולפי נפות. ואילו בנחלות שבטי הצפון (יט) אתה מוצא רשימות מקומות קצרות וערוכות ללא שיטה נראית לעין. את מעלתו של דרום הארץ לעומת הצפון אתה למד גם מפרשת ערי הכהנים והלוויים. כל ערי הכהנים (לרבות ערי הלוויים מבני קהת המיוחסים — עיין במ' ד, ט) הינן בדרום, ואילו בני לוי, הפחות מיוחסים, נטלו בצפון ובעבר הירדן. אין ספק, שיש בספר יהושע רמז

לאמיתו של דבר, ספר יהושע אינו ספר מלחמות לפי מהותו הפנימית, אלא ספר נבואה. ואף-על-פי-כן חבויים בו רמזים אסטראטגיים-גיאוגרפיים מקצועיים, בין השיטין או ביסודם של ניסוחים מיוחדים. עניין מיוחד נודע להללו, שכן אפשר להסיק מהם מסקנות כלשהן לגבי יחסו של הכתוב לצד המקצועי-העובדתי של הדברים, ואולי אף ללמוד מה מקומם של גופי עניינים היסטוריים אסטראטגיים וגיאוגרפיים בבית היוצר של המקרא. דוגמה מעניינת מסוג זה הוא הניסוח של סוף פרק י, פס' כט-ל: "ויעבר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם לבנה. ויתן ה' גם אותה ביד ישראל ואת מלכה ויכה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר בה שריד ויעש למלכה כאשר עשה למלך יריחו". באותו נוסח בערך מסופר שם עוד על כיבוש מקדה (כח), לכיש (לא-לב), עגלון (לד-לה) ואחר-כך חברון ודביר. ברם, בכיבוש חברון (וכן בדביר) הוסיף הכתוב שלוש מלים קטנות האומרות: דרשוני. וזה לשון הכתובים לו-לז: "ויעל יהושע וכל ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה. וילכדה ויכה לפי חרב ואת מלכה ואת כל עריה ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר שריד ככל אשר עשה לעגלון ויחרם אותה ואת כל הנפש אשר בה".

כל ערי חברון ודביר — מה טיבן? מה שסתם הכתוב כאן פירש בפרק טו. שם, בפסוקים מח-נט נמנו 36 ערים בהר חברון. מהן שתיים — חברון ודביר — נמנו כאן (בפרק י) בפירושו, ואילו שאר 34 הערים, כולן או רובן, הינן בכלל "ואת כל עריה"⁴. נמצאנו למדים, שהפסוקים הנוכחים בפרק י מספרים דבר לכידתן והורשתן של כ-40 ערים. והנה בחר הכתוב בשש מן הארבעים והבליט דבר כיבושן בנוסח מיוחד ומפורט החוזר ונשנה, ואילו דבר כיבושן של כל השאר כלל בשלוש המלים "ואת כל עריה". מה טעם פירט הכתוב דווקא שש להבליטן (מהן ארבע⁵ בשפלה ושתיים בהר), ואילו פרט לכידתן של עשרות אחרות הבליע?⁶ מפת הארץ תסביר את הדבר.

למעין Geographia Sacra המבחינה בין חלקי הארץ לפי מעלתם וקדושתם, בדומה (מבחינה עקרונית) לדברי המשנה בכלים א, ו ואילך. פרשה זו צריכה חקירה ודין לגופה, ואין כאן המקום לכך.

4 השבעים אמנם אינם גורסים כאן "ואת כל עריה", אלא רק בפס' לט, לגבי דביר. ברם, אין ספק שהדין עם הנוסח העברי. בהמשך המאמר יוסבר מה טעם נזכרו כל עריהן של חברון ודביר שבהר דווקא, שלא כבערי השפלה. אין, לעומת זאת, כל הסבר הגיוני ל"כל עריה" של דביר בלבד. כדאי לציין כי דווקא ערי חברון נזכרו גם בשמ"ב ב, ג.

5 ב"שפלה" המקראית הכתוב מדבר, כלומר חבל ההרים הנמוכים מערבית לקו שער-הגיא-קעילה. בימינו קוראים רבים לחוף יהודה בשם שפלה, וכדאי להחזיר דברים לדיוקם. עיין: י' ברנר, הארץ — ספר ליריעת ארץ ישראל, ת"א תש"ט, עמ' 158; י' פאפוריש, ידיעת הארץ, גיאוגרפיה פיסית של ארץ ישראל, ת"א תש"ו, עמ' 83; אליצור-זיידמן, במבוא לספר יהושע, ירושלים תשי"ג, עמ' יג.

6 בתקופת הכיבוש היתה אמנם חשיבות יתרה לערי מלוכה (ראה: מייזלר, לעיל הערה 1), אך זה בלבד אינו הסבר מספיק, שכן היו בשטח המדובר עוד ערי מלוכה (עיין, למשל: יהושע יב, יג — מלך גרר) הנוכרות במקרא ובתעודות שונות.

לבנה היא, כנראה, תל צאפי הנישא (קרוב לכפר מנחם) ליד נחל אלה, שהוא היובל הצפוני של נחל לכיש, במקום שהוא יוצא מבין הגבעות אל ארץ החוף. היא שכנה אפוא בשער שבו נכנסים לאורך הנחל מן החוף אל עמק האלה ומשם לחבל בית-לחם. דומה לכך מצבה של לכיש, שזיהויה מוסכם בדרך-כלל בתל א-דוויר, תל זה חולש על מבואות ההר לאורך היובלים הדרומיים של נחל לכיש (דרך חברון-גת-אשקלון) ועל דרך עזה-מרשה.

עגלון היא, לפי הזיהוי הרווח, תל אל-חסי, על שפת נחל שקמה במקום צאתו מבין הגבעות אל ארץ החוף. אף זה אחד השערים של ארץ הגבעות בדרך מעזה אל מרשה. שלושת המקומות הם אפוא ערי משמר בפתחי ההר, והן חולשות על הדרכים המובילות לאורך הנחלים: עגלון בפתח נחל שקמה, לכיש ולבנה בפתחי סעיפיו של נחל לכיש.⁷ ואשר למקדה, הרי יגידו עליה רעותיה. יש לבקשה בחבל נחל שורק המערבי, במיקום דומה ללבנה ולעגלון.⁸ כיבוש מקדה, לבנה, לכיש ועגלון משמעותו כיבוש שערי ההר וניתוק יושבי פנים הארץ מעל המערב והבטחת צבאות ישראל מפני הפתעות. הרי זה מלמדנו את תכנית הכיבוש שעמדה לנגד עיני הסופר-הנביא. תכנית זו אפשרה אפוא להשתלט על השטח המנותק והמבודד של הדרום ההררי, ללכוד ולהוריש מקום אחרי מקום. ודאי היו ב"כל אותן הערים" מלחמות קשות פחות או יותר. אך הללו שוב אינן מוסיפות מאומה על ידיעת השיטה והתכנית שהקורא כבר עמד עליהן מקודם. לפיכך כללן הכתוב בקיצור.

אמור מעתה: לא טרח הכתוב לספר תכנית הכיבוש ולתאר תנאי הקרקע, אך הוא מנסח את הדברים לאורם. העובדות אינן מפורשות אך הן קיימות ועומדות בין השיטין, כי הן עמדו לנגד עיני הכותב.

7 נימוקים ומקורות לשלושת הזיהויים הללו ראה אצל: J. Garstang, *Joshua-Judges*, London 1931, pp. 171-176; G. E. Wright, "The Literary and Historical Problem of Joshua 10 and Judges 1", *JNES*, 5 (1946), pp. 105-114. [לדעות אחרות ראה ד' קלאי, "לבנה", א"מ, ד, ירושלים תשכ"ג, טורים 421-423; ד' אוסישקין, "לכיש", האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים 1992, עמ' 849-850 ובביבליוגרפיה שם, עמ' 865; ר' מ' פרגו, "חסי, תל", שם, עמ' 519 ובביבליוגרפיה שם, עמ' 523. וראה עוד G. A. Ahlström, "Lachish Or Libnah", *PEQ*, 115 (1983), pp. 103-104. אלסטרם בתוך *PEQ*, 117 (1985), pp. 92-96, 97-99.

8 לפי הזיהוי הישן מיסודם של Warren-Buhl הוא מעיאר קרוב לגדרה על שפת נחל שורק. ראה: גרסטנג (לעיל הערה 7), עמ' 181. נכון הוא העקרון שלפיו חיפשו את המקום על נחל שורק, אך מעיאר שוכנת בתוך מישור החוף, הרחק מדי מערבה, ואיננה בשער הנחל המוביל אל ההר. השם מעיאר, המערות הרבות במקום והקשר האסוציאטיבי ביניהן לכין מערת מקדה, השפיע ודאי לא כמעט על הזיהוי, ומוכן שאין לכל זה משקל של ממש.

דעות אחרות המדרימות את מקדה הרבה (ראה: ב' מזר, "מקדה", א"מ, ה, ירושלים תשכ"ח, טורים 303-304) אינן מתאימות להיגיון הגיאוגרפי של יהושע י. מסתבר שיש לחפש את מקדה באחד התלים הסמוכים לנחל שורק ממערב לבית שמש.

מקדה הנזכרת ביהושע טו בהקשר דרומי היא, כנראה, עיר אחרת; לפי משמעות השם (מקום נוקדים, רועי צאן), לא ייפלא שהיו שתי ערים בשם זה.

ויש בפרשת הכיבוש עוד פרטים העשויים להשלים את התמונה. כשם שלמדנו מפרק י לכידת השערים המערביים, כך למדנו מפרק ו (כיבוש יריחו) לכידת השער המזרחי.⁹ ומה טעם עלו ישראל מיריחו אל עבר העי דווקא? כי עם העי נפל בידם כל מרכז הארץ (הר אפרים), היה זה בימים ההם ארץ יערות נרחבים, בלתי מיושב ברובו. עם כיבוש העי הציפו צבאות ישראל את מרכז הארץ, ובכך ניתק הקשר בין דרום כנען לצפונה. פרט לפרט מצטרף לתמונה שלמה של תכנית צבאית שעמדה לנגד עיני המספר. הדרום ההררי הוקף כולו. תחילה נלכדו כל מבואות הארץ ממזרח, מצפון וממערב. אחר-כך הסתערו צבאות ישראל על החבל המנותק והמבודד כליל והורישוהו. כל זה אינו מפורש בספר, שכן לא נכתב ספר יהושע כדי ללמדנו אסטראטגיה וגיאוגרפיה. ברם כל זה מצוי בין השיטין, כיוון שלנגד עיני המספר עמדה תמונה ממשית של הכיבוש על מסיבותיה, תנאיה ותכניתה.¹⁰

9 נאה מאוד וקולע הכינוי שכינו חז"ל במדרש במדבר רבה טו, טו את יריחו "נגרא (=מנעול) של ארץ ישראל".

10 כמוטיבים האסטראטגיים-הגיאוגרפיים שבפרק י נגע גם רייט במידת-מה במאמרו הממצה והמעמיק (לעיל הערה 7), המוקדש בעיקר לבירור חשיבותו ונאמנותו של פרק י ביהושע לעומת שופטים א. אשר לבעיית נאמנותו ואופיו האותנטי של תיאור הכיבוש בספר יהושע בכלל, הרי טענותיהם של דוברי הביקורת הספרותית הופרכו מכבר על-ידי רייט, ועל-ידי י' קויפמן, הסיפור המקראי על כיבוש הארץ, ירושלים תשט"ו, בייחוד עמ' 91 ואילך.